

พุทธานิเชก: มิติแห่งการสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ไทย*
PUTTHAPHISEK: THE DIMENSION OF PUBLIC WELFARE OF THAI MONKS

พระมหาบรรณ ปญฺญาโร, พระมหาเมธีวราภรณ์ (เชิดชัย อุดมสิทธิโชติ),
พระครูสังฆรักษ์มานพ อคฺคมานโว

Phramaha Ban Panyatharo, Phra Mateewarapern (Chirdshai Udomsittichat),

Phrakrusangharak Manop Akkamanavo

วัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Wat Yai Chaimongkol, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province

Corresponding Author E-mail: mahabun1817@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาความเชื่อของชาวพุทธไทยและพระสงฆ์กับงานสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ที่จำเป็นต้องมีการพุทธานิเชก ผลการศึกษาพบว่า เมื่อกล่าวถึงเหตุของความเชื่อจะเกิดได้ด้วย 2 สิ่งใหญ่ ๆ คือ 1. ความเชื่อที่เกิดจากความกลัวในเรื่องของสิ่งที่มองไม่เห็นหรือสิ่งอื่นๆที่ไม่สามารถคาดคะเนได้ 2. ความเชื่อที่เกิดจากความหวังไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของฝนฟ้าอากาศเรื่องการทำมาหากิน การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบัน, ส่วนพระสงฆ์กับการพุทธานิเชก พบว่า การพุทธานิเชกเป็นศูนย์รวมของกิจกรรมที่สร้างศรัทธาของประชาชนไม่ว่าจะเป็นการบ้านเมืองสังคมหรือประชาชนซึ่งพระสงฆ์มีหน้าที่อธิบายให้ความรู้สมาธิจิตที่ควรทำในเมื่อเรานำพระที่ได้รับอธิษฐานจิตจากพระเกจิอาจารย์ นอกจากการสร้างวัดปัจจุบันในด้านสาธารณสงเคราะห์ พระสงฆ์ช่วยเหลือสังคมรองรับประชาชนที่เดือดร้อน ไม่ว่าจะเป็นการเผาศพในวัดการแจกสิ่งของแก่บุคคลผู้ติดเชื้อ covid-19 หรือสิ่งต่างๆที่อำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชน พระสงฆ์ถือว่าเป็นผู้ที่เสียสละ เป็นศูนย์กลางต่อศรัทธาของประชาชน เพราะฉะนั้นแล้ว ในมิติของการสาธารณสงเคราะห์โดยมีการพุทธานิเชกสามารถสร้างงาน สร้างศรัทธา สร้างทุนเพื่อต่อยอด ต่อการสร้างศาสนสถาน ต่อกิจการพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: พุทธานิเชก; การสาธารณสงเคราะห์; พระสงฆ์ไทย

*Received December 4, 2021; Revised February 16, 2022; Accepted February 21, 2022

Abstract

This academic article aimed to study the beliefs of Thai Buddhists and monks with public works and public welfare that require enlightenment. The results showed that when it comes to the cause of belief, there are two main things that arise: 1. Belief caused by fear of the unseen or unpredictable 2. Belief caused by the hope, whether in the matter of weather and livelihood today, as for the monks and the consecration, found that the consecration was the center of activities. that builds the faith of the people, whether it's politics, society or the people, which the monks are responsible for explaining to give knowledge of the meditation that should be done when we lead monks who have received spiritual prayers from monks In addition to the construction of the current temple in the public welfare Monks help society to support people in trouble Whether it's cremation at temples, handing out items to people infected with the covid-19 virus, or things that are convenient for people. Monks are considered sacrifices. It is the center of the people's faith. therefore, in the dimension of public welfare with the enlightenment, it can create jobs, build faith, and build capital to continue. towards building a religious place to the business of Buddhism.

Keywords: Putthaphisek; the Public Welfare; Thai Monks

บทนำ

ในอดีตกาลประเทศไทยเรา การปกครองสมัยโบราณอาศัยความเชื่อทางศาสนา พุทธศาสนาพราหมณ์และความเชื่อเรื่องผีประสานกับความเชื่อท้องถิ่นในระดับชาวบ้าน สร้างความเป็นปึกแผ่นให้สังคมไทยนอกจากนี้ความเชื่อไม่ว่าจะเป็นคติทางพุทธพราหมณ์ หรือผีจะให้คุณหรือโทษขึ้นอยู่กับมนุษย์จะมีวิจารณ์ญาณอย่างไรจะใช้ให้เป็นประโยชน์ก็ได้ หรือจะตกอยู่ในความเป็นทาสมีความเชื่อมงายและเหตุผลก็ได้สำหรับพระพุทธศาสนา สอนให้มนุษย์มีเหตุผลและเดินสายกลางมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีสติปัญญาและเหตุผลมีความคิด ความฝันไม่มีที่สุดมีการประดิษฐ์สร้างสรรค์อยู่ตลอดเวลา แต่มนุษย์มีความกลัว มีความไม่ มั่นใจในตัวเอง มีความโลภ มีความอยากรู้ เพราะธรรมชาติดังกล่าวมนุษย์จึงพยายามหาวิธี ที่จะเอาชนะจุดอ่อนของตนเองด้วยวิธีต่างๆโดยคนไทยมีการนับถือพระพุทธศาสนาแบบ เถรวาทยึดหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลักในการดำเนินชีวิตเป็นอุดมคติที่จะนำ มนุษย์ไปสู่ความหลุดพ้นพิธีกรรมและการปฏิบัติต่างๆ จึงเป็นขึ้นหนึ่งขั้นหนึ่งของการพัฒนา

มนุษย์เป็นการพัฒนาระยะยาวของชีวิตทั้งหมด (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2539) ความหมายกับศรัทธา หรือ ปัญญา กับศรัทธานั้นมีเส้นแบ่งเล็ก ๆ กันอยู่ระหว่างตรงกลาง ในสถานการณ์ปัจจุบันนี้ พระสงฆ์มีหน้าที่ ที่จะสร้างปัญญาให้ประชาชนมีความเชื่อ ในพระรัตนตรัยโดยผ่านวัตถุมงคลที่ได้จากการพุทธาภิเษกและสามารถพึ่งตัวเองได้ ไม่เป็นภาระต่อสังคมนั้นแหละถือว่าเป็น การสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ไทยถือว่าเป็นการสร้างปัญญา

ในส่วนของการสาธารณสงเคราะห์ที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบันนี้ที่เกิดจากการปลูก เสกก็คือการนำเงินของวัดหรือการบริหารจัดการทุนโดยการบำเพ็ญสาธารณสงเคราะห์ของ พระสงฆ์ที่มีต่อประชาชนในช่วงสถานการณ์ covid-19 นี้จะเห็นได้ว่าในแต่ละวัดทั่วประเทศมีการแจกสิ่งของที่เป็นแก่ผู้ติดไวรัส covid-19 หรือผู้เดือดร้อนและมีการ อนุเคราะห์ในการเผาศพภายในวัดซึ่งก่อนจะมีการแพร่ระบาดของไวรัสนั้นเผาประมาณไม่เกินวันละ 1 ศพแต่ปัจจุบันนี้เผาเป็น 10 ศพ หรือกว่านั้น ซึ่งพระสงฆ์ทำหน้าที่ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการอำนวยความสะดวกและลงมือปฏิบัติด้วยตนเองนั้น ถือว่าเป็นการ สงเคราะห์ที่เห็นได้อย่างชัดเจนเกิดจากการมีความรู้ของพระสงฆ์ในเรื่องของพระธรรมวินัย และสามารถบริหารจัดการศรัทธาของประชาชนในมิติของการสาธารณสงเคราะห์ของ พระสงฆ์ไทยผ่านกระบวนการก็คือสามารถมีความรู้ทั้งศาสตร์ทั้งศิลป์ที่จะมีการแก้ไขปัญหา เฉพาะหน้ามีการปรับตัวที่จะทำให้อยู่ร่วมกันกับสังคมได้อย่างมีความสุขและไม่เกิดความ ขัดแย้งในสังคมประชาชนได้ ผู้เขียนจึงได้เขียนเรื่อง “พุทธาภิเษก มิติแห่งการสาธารณ สงเคราะห์ของพระสงฆ์ไทย” หวังว่าคงเกิดประโยชน์ในแวดวงวิชาการต่อไปได้

ความเชื่อของชาวพุทธไทย (เทศกาลและพิธีกรรม)

ด้วยความที่พระพุทธศาสนามีจุดกำเนิดในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นประเทศที่เต็มไปด้วยลัทธิความเชื่อและศาสนาต่างๆ มากมาย ความผสมผสานกลมกลืนกันระหว่างศาสนา ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม ย่อมเกิดมีขึ้นเป็นธรรมดา เมื่อพระพุทธศาสนามีอายุลง มาหลักพุทธกาล มีความเจริญรุ่งเรืองควบคู่ไปกับศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ซึ่งเป็นศาสนา ดั้งเดิมของอินเดีย และในขณะที่มีการตั้งนิกายต่างๆ ขึ้นในพระพุทธ ศาสนา บางนิกายเช่น นิกายมหายานซึ่งเน้นการท่องบ่นคาถาสถायมนต์เป็นสำคัญ เป็นสาเหตุให้ลัทธิธรรม เนียมและพิธีบางอย่างแทรกเข้ามาในส่วนของการปฏิบัติ นัยว่า เพื่อให้เกิดความขลังและ ศักดิ์สิทธิ์ในเวลาที่จะประกอบพิธีกรรมจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของศาสนพิธีในทาง พระพุทธศาสนา (พระญาณวโรดม, 2538)

ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ถือว่าศรัทธาที่แท้จริงตามหลักศาสนานั้นมี 4 ประเภทเรียกว่า “ศรัทธา 4” ซึ่งว่าด้วยหลักความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล 4 ประการคือ

1. **กัมมสัทธา** คือเชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริงคือ เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำ ทั้งรู้ยอมเป็นกรรม คือ เป็นความดีความชั่วมีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ว่างเปล่า และเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจหรืออนาคยโชคเป็นต้น

2. **วิปากสัทธา** คือเชื่อวิบากเชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริงคือเชื่อว่าการกระทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุผลที่เกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว

3. **กัมมัสสกตาสัทธา** คือเชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของจะต้องรับผิดชอบส่วยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน

4. **ตถาคตโพธิสัทธา** คือเชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง 9 ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดีก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุดบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบ อย่าง (อง.สตตก. (ไทย) 23/4/3) เมื่อกล่าวถึงจุดความศรัทธาผู้เขียนขอกล่าวถึงพระสงฆ์ไทยได้บริหารจัดการ **“ความศรัทธาของประชาชน”** ถือว่าเป็นพันธกิจส่วนหนึ่งที่พระสงฆ์จำต้องทำให้เหมาะสมกับสถานที่บริบทของสังคมเพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้เข้าใจหลักคำสอนทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะความเชื่อ 4 ข้อที่ได้กล่าวในเบื้องต้นคือเชื่อในกรรม เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตนและเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าในเรื่องของความจริงคืออริยสัจ มีทุกข์ความไม่สบายกายความไม่สบายใจซึ่งอยู่ปะปนอยู่ในสังคมไทย, เหตุแห่งทุกข์คือกิเลสหรือตัณหาต่างๆที่ทำให้เกิดความทุกข์ขึ้นมา, ชี้ทางแห่งความดับทุกข์และข้อปฏิบัติที่ทำให้ถึงความดับทุกข์นี้คือเป็นหลักที่พระพุทธเจ้าได้สอนและพระสงฆ์ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงได้นำความเชื่อเหล่านั้นมาเป็นที่ตั้งแล้วทำให้ประชาชนมีความศรัทธามีความเชื่อในพระรัตนตรัยโดยไม่โดยไม่หลงงมงายโดยใช้หลักคือการใช้เหตุผลในการนำไปสู่การปฏิบัติให้ถึงความพ้นทุกข์ได้

เทศกาลและพิธีกรรมต่างๆเกิดขึ้นมาเพื่อเสริมเติมเต็มในสิ่งที่มนุษย์ต้องการและเป็นเครื่องมือให้มนุษย์นำมาใช้ให้บรรลุจุดประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและพัฒนาให้เหมาะสมกับยุคสมัยตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมเศรษฐกิจการเมืองที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2548) **ความเชื่อ** หมายถึง ความรู้สึกนึกคิดของคนในอดีตที่สืบทอดกันมาไม่มีผลต่อพฤติกรรมแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มชนโดยไม่คำนึงถึงเหตุผลความเชื่อจะมีลักษณะสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมแต่ละท้องถิ่นความเชื่ออาจแบ่งได้หลายแบบตามวิธีการพิจารณาถ้าจำแนกตามหลักเหตุผลแบ่งได้ 2 ประเภทคือความเชื่อที่มีเหตุผลและความเชื่อที่ไม่มีเหตุผลความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการเกิดและการตายความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับ

การรักษาโรคเกี่ยวกับการพยากรณ์เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพเกี่ยวกับการสูญเสียและการได้กลับคืนที่เกี่ยวกับครัวเรือนและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2539) เมื่อกล่าวถึงเหตุของความเชื่อถ้าเป็นในสมัยก่อนจะเกิดได้ด้วย 2 สิ่งใหญ่ๆ คือ

1. **ความเชื่อเกิดจากความกลัว** ในเรื่องของสิ่งที่ไม่เห็นไม่รู้ว่าจะเป็นวิญญานไม่ว่าจะเป็นเรื่องของผีหรือสิ่งอื่นๆที่ไม่สามารถคาดคะเนได้

2. **ความเชื่อที่เกิดจากความหวัง** ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของฝนฟ้าอากาศเรื่องการทำมาหากินการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบันซึ่งความเชื่อก็ได้กล่าวไว้เบื้องต้นแล้วว่ามีความเชื่อที่มีเหตุผลและความเชื่อที่ไม่มีเหตุผลความเชื่อที่มีเหตุผลอาจจะกล่าวถึงความเชื่อที่รำลึกถึงบรรพบุรุษหรือสิ่งที่ทำให้ตัวเองเกิดขึ้นมาในโลกถือว่าเป็นการน้อมรำลึกถึงผู้มีพระคุณระลึกถึงแผ่นดินลมฟ้าอากาศเป็นต้นนั้นถือว่าเป็นความเชื่อแบบมีเหตุผลความเชื่อที่ไม่มีเหตุผลคือความเชื่อเรื่องของสิ่งที่ยังมองไม่เห็นที่เป็นไปเป็นปกติอยู่แล้วหรืออาจจะเป็นเรื่องที่มองไม่เห็นนั้นแหละอาจจะเป็นการมกมายมากเกินไปเชื่อในเรื่องของจอมปลวกในเรื่องของสัตว์ที่มีความพิลึกพิการแล้วมีความเชื่อเหล่านั้นซึ่งปัจจุบันนี้นั้นถือว่ามกมายหรือไม่ ความเชื่อในสิ่งเหล่านั้นก็ยังเกิดมีอยู่ในสังคมปัจจุบันเพราะประชาชนมีความกลัวและมีความลำบากในการดำเนินชีวิตจึงต้องหวังในสิ่งที่มองไม่เห็นเพื่ออธิษฐานให้ตัวเองดีขึ้นหรือมีความสุขด้วยสิ่งเหล่านั้น

ถึงกระนั้นความเชื่อในด้าน “การพุทธาภิเษก” ก็เกิดขึ้นในสังคมไทยที่ถือว่าตัวเองเป็นพุทธแบบเถรวาท เพราะความเชื่อเกี่ยวกับพิธีพุทธาภิเษกนั้นเป็นการสืบทอดประเพณีอันดีงามของสังคมไทย และเพื่อความเป็นสิริมงคล เนื่องจาก “ประเพณีของเรามีอยู่ว่า เรานิมนต์พระมาสวด พระปริตรที่บ้านและมีการทำบุญเลี้ยงพระ ในการทำบุญเลี้ยงพระนี้จะตั้งพระพุทธรูปเป็นประธานแล้วก็นิมนต์พระสงฆ์มาฉันแล้วก็สวดมนต์ เราก็มักจะถือกันว่าการกระทำเช่นนี้เป็นการกระทำที่เป็นสิริมงคล ซึ่งเป็นของจริงไม่มีปัญหา แต่วัตถุประสงค์สำคัญนั้นการกระทำบุญเลี้ยงพระที่บ้านตลอดจนสวดมนต์เย็น การสวดพระปริตรนั้น เป็นการกระทำ เช่นที่พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติมาเมื่อครั้งยังทรงพระชนม์อยู่ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงรับนิมนต์จากทวยหาทายิกา ซึ่งเขานับถือให้เสด็จไปเสวยที่บ้านพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก พระพุทธเจ้ารับนิมนต์แล้วก็เสด็จไป แล้วก็นำอาหารบิณฑบาตพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก เมื่อฉันแล้วพระพุทธเจ้าก็ได้ทรงแสดงธรรมโปรดสัตว์โดยการสอนธรรมะต่างๆ ให้แก่ผู้ที่อยู่ในที่นั้น การที่เราทำบุญเลี้ยงพระและสวดมนต์ ก็เป็นการกระทำเช่นเดียวกัน (ศีกฤทธิ์ ปราโมช, 2548)

สรุป ในส่วนของความเชื่อในด้านของการพุทธาภิเษกในประเทศไทยสามารถทำให้เกิด

1. ความเชื่อ ความศรัทธาในพระรัตนตรัย
2. เพื่อสร้างวัดที่ส่งผลต่อปัจจัยที่ได้จากการสร้างพระเครื่องเป็นการระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้า
3. การสร้างศรัทธาแก่ประชาชนให้เกิดเทศกาลและพิธีกรรมที่มีความเชื่อมโยงต่อสังคมเป็นการให้ความรู้เชิงพุทธศิลป์ พุทธสถานแก่ประชาชน เช่น ในสมัยพุทธกาลเกิดเภทภัยอุบัตินิกรูเวสาลี แคว้นวัชชี 3 เภทภัย คือทุกข์ภัยประการหนึ่ง เกิดภาวะข้าวยากเพราะฝนแล้งติดต่อกันหลายปี ทำไร่นาไม่ได้ผลผลิตเพียงพอ พวกมนุษย์เข้ามารบกันทำร้ายผู้คนประการหนึ่ง และอหิวาตกโรคระบาดเข้าเติมอีกประการหนึ่ง เหล่านี้ล้วนทำให้ประชาชนอดอยากถึงขั้นล้มตายกันจำนวนมาก ในกาลนั้นพระพุทธเจ้าเสด็จถึงกำแพงกรุงเวสาลี ทรงแสดง “รัตนสูตร” แก่พระอานนท์ และรับสั่งให้พระอานนท์จำพระสูตรนี้และนำไปให้สวดทั่วทั้งกรุงเวสาลี จากนั้นพระอานนท์ก็สวดรัตนสูตรพร้อมประพรมน้ำในบาตรของพระพุทธเจ้าไปทั่วเมือง เสร็จแล้ว พระพุทธเจ้าก็แสดงพระสูตรนี้แก่ที่ประชุม อันมีพระราชากรุงเวสาลี ข้าราชการ และประชาชนทั้งหลายอยู่ ณ ที่นั้น เภทภัยทั้ง 3 ประการแห่งกรุงเวสาลีก็ยุติลง (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, 2554) เป็นต้น ผู้เขียนจึงสามารถเขียนสรุปหน้าที่ในการบริหารศรัทธาจนทำให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีได้ดังนี้

หน้าที่ของประชาชนชาวพุทธ	หน้าที่พระสงฆ์	ผลลัพธ์ที่พึงได้
• ประชาชนศรัทธาเลื่อมใส • ทำนุบำรุงพระศาสนา • ดูแลความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ • จัดการความคิดระหว่างศรัทธากับความมกมาย	• รักษาศรัทธา • จัดพิธีพุทธาภิเษกตามที่เหมาะสม ไม่ขัดหลักธรรมวินัย • ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม • อธิบายระหว่างศรัทธากับความมกมาย • สร้างวัด, สร้างสาธารณสถาน • สร้างสถานพยาบาล, โรงเรียน ฯลฯ	• พระพุทธศาสนามั่นคง • สามารถสร้างศาสนสถานได้ • สามารถปิดเป่าสิ่งชั่วร้าย • สร้างความเชื่อมั่นในด้านความปลอดภัยแก่ประชาชน • สร้างรายได้จากการจำหน่ายพระ • เป็นที่ระลึกถึงวัดและพระอาจารย์ที่มีบุญฤทธิ์ในอารามนั้นๆ • บ้าน, วัด, โรงเรียน, สังคม อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข

ภาพที่ 1 แนวคิดการบริหารศรัทธาของชาวพุทธ

ที่มา: ผู้เขียน (2564)

หลักแนวคิดในการอภิเษกทั่วไป

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. 2554 ได้ให้ความหมายของคำว่า “อภิเษก” ว่าเป็นคำกริยาแปลว่า “แต่งตั้งโดยการทำพิธีรดน้ำ” เช่นพิธีขึ้นเสวยราชย์ของพระมหากษัตริย์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

พุทธอภิเษก มาจากคำว่า พุทธ + อภิเษก ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า คำว่า พุทธ หมายถึง ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ส่วนคำว่า อภิเษก หมายถึง การรดน้ำ การได้บรรลุนิติภาวะ การแต่งตั้งโดยการทำพิธีรดน้ำ เช่น พิธีบรมราชาภิเษกในการขึ้นเสวยราชย์ของพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันเป็น พุทธอภิเษก จึงหมายความว่า การสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพระพุทธรูปโดยการรดน้ำพระพุทธรูป แต่การปฏิบัติจริงในแต่ละท้องถิ่นมีพิธีกรรมมากกว่านั้นธรรมเนียมการประกอบพิธีอภิเษกนั้น สันนิษฐานว่าน่าจะมิต้นเค้ามาจากศาสนาพราหมณ์ ซึ่งได้ประกอบพิธีราชสุยะหรือพิธีอินทราภิเษกแด่ผู้ที่ได้รับเลือกให้เป็นกษัตริย์ ซึ่งมีสถานภาพสูงกว่าบุคคลธรรมดา โดยมีการประกอบพิธีสงฆ์น้ำมูรธาภิเษกเป็นสำคัญ (สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, 2529) พิธีกรรมนี้ได้ถือปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในประเทศอินเดีย อันเป็นต้นแบบของวัฒนธรรมส่วนหนึ่งในแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อพิจารณาแล้ว จะเห็นได้ว่า โดยภาพรวมและแนวคิดเกี่ยวกับพุทธอภิเษก ของพุทธศาสนิกชนเป็นพิธีกรรมในการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่วัตถุที่จัดทำขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนพระพุทธรูปหรือสิ่งที่เป็นมงคลต่างๆ การอภิเษกในที่นี้ จึงหมายถึง การทำให้มีสถานภาพสูงขึ้นเหนือกว่าภาวะจริงของสิ่งที่ปรากฏ

ในอินเดียมีการแบ่งกลุ่มชนออกเป็นวรรณะต่างๆ ธรรมเนียมอินเดียโบราณมีพิธีสถาปนาอำนาจให้กับหัวหน้ากลุ่มชน ดังพบว่า ในยุคพระเวท มีการสถาปนา กษัตริย์ คือ พระราชาผู้ปกครองแคว้นแคว้นโดยผ่านทางพิธีราชาภิเษก เรียกพิธีกรรมนี้ว่า ราชสุยะหรืออินทราภิเษก มีการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้กับเทวรูปในศาสนาพราหมณ์ที่เรียกว่า พิธีเทวาภิเษก มีการรดน้ำและคล่องสายธูรัมงคลให้กับบุคคลในวรรณะพราหมณ์ที่ผ่านการศึกษาดรเวทศาสตร์แล้ว ในราชสำนักของอินเดียก็มีคนในวรรณะพราหมณ์ที่มีความรู้และความชำนาญเป็นผู้ประกอบพระราชพิธีต่างๆ พิธีเหล่านี้จึงดูเหมือนจะเป็นอารยธรรมของกลุ่มชนที่อยู่ในฐานะผู้ปกครองและนักบวชชั้นสูง แนวคิดนี้อาจมีอิทธิพลต่อศาสนาต่างๆ ในแง่ที่จะสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้กับรูปเคารพในศาสนาของตน พระพุทธศาสนาก็เช่นกัน เมื่อแรกเริ่มนั้นมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาในสมัยคันธาระนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงการประกอบพิธีพุทธภิเษก สมัยต่อมาเมื่อแนวคิดเกี่ยวกับการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้กับรูปเคารพในศาสนาแพร่หลายไป น่าจะเป็นเหตุที่ทำให้เกิดมีพิธีพุทธภิเษกให้กับพระพุทธรูปและวัตถุมงคล ซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธรูปหรือสิ่งเคารพต่างๆ จนกระทั่งเมื่อมีการนำเอาพระพุทธรูปไปเผยแพร่ยังประเทศต่างๆ ก็มีการรับเอาธรรม

นิยมนี้ไปปฏิบัติโดยประยุกต์ให้เข้ากับประเพณีและวัฒนธรรมของแต่ละประเทศ จึงเกิดมีพิธีพุทธาภิเษกเกิดขึ้นในประเทศต่าง ๆ ที่มีการนับถือพระพุทธศาสนา โดยปรับปรุงการสาธยายมนต์ในศาสนานาพราหมณ์มาเป็นการเจริญพระพุทธรูป การเสกน้ำเทพมนต์มาเป็นการเสกน้ำพระพุทธรูป รวมถึงการพรมน้ำพระพุทธรูปจากห้อยคาแทนการหลั่งน้ำเทพมนต์จากหอยสังข์ เมื่อพิธีพุทธาภิเษกแพร่กระจายไปในประเทศต่างๆ มีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับขนบธรรมเนียมในท้องถิ่นนั้น สันนิษฐานว่าประเทศไทยน่าจะมีพัฒนาการของพุทธาภิเษก ดังกล่าว (เทพย์ สาริกบุตร, 2528) จากที่ได้เขียนถึงการพุทธาภิเษกข้างบนพอสมควร

พอสรุปได้ว่า การพุทธาภิเษก เป็นการผสมผสานระหว่างศาสนาพุทธรวมกับศาสนาพราหมณ์ซึ่งเชื่อในเรื่องของการปลุกเสกหรือการรดน้ำพระพุทธรูปเป็นการเชื่อว่าอัญเชิญพระพุทธเจ้ามาประทับในสิ่งที่เป็นวัตถุนั้นๆ เพื่อให้เกิดความน่าศรัทธาเลื่อมใสและป้องกันภูติผีปีศาจได้ ผู้เขียนขอยกตัวอย่างในเรื่องของวัดมุงคลโดยเฉพาะในเรื่องของเมตตามหานิยมซึ่งเป็นสิ่งที่พ่อค้าแม่ค้าหรือประชาชนทั่วไปสนใจและอยากได้ ในประเทศไทยของเราตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้มีพระเกจิอาจารย์ที่ปลุกเสกแล้ว เช่น หลวงปู่ทิม วัดพระขาว อยุธยา หลวงพ่อรวย วัดตะโก หลวงพ่อคุณวัดบ้านไร่ สามารถสร้างวัดสร้างศาสนาวัดมุงคลสร้างศาสนสถานภายในวัดทำให้พุทธศาสนายั่งยืนคงมามายตั้งแต่สมัยอดีตจะเห็นได้ว่าพระในสมัยก่อนท่านก็มีการปลุกเสกมีการใช้อธิษฐาน บุญฤทธิ์อยู่พอสมควรในส่วนของการจัดสร้างวัดมุงคลและมีพิธีพุทธาภิเษกขึ้นมาในแต่ละแห่งนั้นล้วนแต่มีวัตถุประสงค์ที่ไม่แตกต่างกันมากนัก ส่วนใหญ่เป็นการจัดขึ้นเพื่อระดมทุนในการสร้างสาธารณประโยชน์หรือบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุที่ชำรุดทรุดโทรมไป ซึ่งการสร้างวัดมุงคลและการจัดให้มีพิธีการพุทธาภิเษกนั้นก็เพื่อเป็นจุดที่ดึงดูดความสนใจของพุทธศาสนิกชนและผู้ที่มีใจในเรื่องของวัดมุงคลเพื่อนำไปบูชาสักการะ และถือว่าตนเองได้มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือบริจาคเพื่อสมทบทุนสร้างและพัฒนาทางด้านศาสนวัตถุและสาธารณประโยชน์ต่างๆด้วย ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งที่ได้รับการนิยมาตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน อย่างเช่น กรณีของหลวงพ่อกุณ ปริสุทโธ แห่งวัดบ้านไร่ ท่านก็ได้นำปัจจัยรายได้จากการสร้างวัดมุงคล พระเครื่องและจัดพิธีพุทธาภิเษกแต่ละครั้งนำมาสร้างและพัฒนาวัตถุและสนับสนุนโครงการต่างๆทั้งของรัฐ และเอกชน และยังได้ช่วยเหลือไปยังวัดที่ขาดแคลนปัจจัย 4 ซึ่งอยู่ในถิ่นทุรกันดารดังที่รายการในการช่วยเหลือด้านพัฒนาและสังคมที่ท่านได้เมตตาช่วย ท่านได้ช่วยเหลือในด้านพัฒนาและสังคมสงเคราะห์ซึ่งถือว่าเป็นตัวอย่างของพระเกจิอาจารย์ ที่ได้ทำคุณประโยชน์ต่อสังคมประเทศชาติ และต่อ แผ่นดินอย่างมหาศาล ทั้งนี้เป็นเพราะความเชื่อความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนชาวไทยที่มีต่อหลวงพ่อกุณ ปริสุทโธ และท่านก็ได้บริจาคปัจจัยเหล่านั้นกลับคืนสู่สังคม ไม่เฉพาะแต่วัดบ้านไร่เท่านั้นที่ได้นารายได้จากการทำ

พิธีพุทธาภิเษกและจัดสร้างวัตถุมงคลขึ้นมาเพื่อหารายได้เข้ามาพัฒนาองค์กรของตนเอง อย่างเช่น พุทธมณฑล หรือ โรงพยาบาลศิริราชก็ดี แม้แต่องค์กรของเอกชน เช่น ธนาคาร ต่างก็ได้ให้ความร่วมมือเป็นแห่งในการให้เช่าบูชา เพื่อหารายได้เข้าในองค์กรดัง กล่าว ซึ่ง น่าสนใจและเป็นตัวอย่างแก่ประชาชนรุ่นหลังได้

พระสงฆ์กับการพุทธาภิเษก ข้อพิพาทเกี่ยวกับพระวินัยกับสังคัม

1. ผิดวินัยสงฆ์หรือไม่?

เมื่อกล่าวถึงข้อวินัยของพระสงฆ์ในการปลุกเสกเลขยันต์ก็คงนึกถึงข้อที่ห้าม พระสงฆ์แสดงฤทธิ์โดยอาจจะเข้าข่ายในการอวดคุณวิเศษที่ไม่มีในตน จนถึงมีกฎหมายเถรสมาคมในเรื่องของการห้ามแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ต่างๆถึงกระนั้นในการพุทธาภิเษกในปัจจุบันนี้ถ้าพระสงฆ์มีการจัดพิธีที่ผสมผสานไม่ว่าจะเป็นพุทธ พราหมณ์ มีการเชิญเทพเทวา ก็มีการผสมผสานที่ที่ค่อนข้างที่จะเสี่ยงต่อการผิดพระธรรมวินัยนอกเหนือจากนั้นก็คือมองไปถึงหลักของประโยชน์คือการปลุกเสกแล้วนำประโยชน์จากสิ่งที่ได้นั้นไปใช้อะไร พระเกจิอาจารย์สมัยก่อนท่านก็ปลุกเสกแล้วนำไปสร้างศาสนสถานสร้างสาธารณประโยชน์ต่างๆ ที่เป็นประจักษ์ให้เห็นต่อให้มีหลักธรรมวินัยที่ชัดเจนว่าห้ามพระแสดงฤทธิ์หรือพุทธาภิเษกแต่ปัจจุบันนี้ก็ถือว่าอนุโลมเพราะว่าประชาชนมีความเดือดร้อนก็สามารถที่จะทำได้ แต่ก็อยู่ในสายตาของกฎหมายก็คือ ผู้ปกครองคณะสงฆ์ ฝ่ายบ้านเมือง ไปจนถึง มหาเถรสมาคม

2. นำพระมาปลุกเสกเพื่ออะไร?

เป็นกลวิธีที่จะทำให้ประชาชนศรัทธาในพระรัตนตรัยโดยมีการนำวัตถุมงคลเป็นตัวล่อ เพราะต่อให้มีพระสมเด็จ 100 ล้านถ้าไม่มีศีล ไม่มีธรรมละก็ ก็คงไม่เจริญได้โบราณจารย์ท่านได้วางกรอบจารีตศีลธรรมไว้ เช่น ผู้ที่จะใช้พิธีพุทธาภิเษกให้หลัง ศักดิ์สิทธิ์ต้องปฏิบัติสมณกรรมฐานเพื่อให้ใจเกิดสมาธิ โบราณจารย์ท่านวางวิธีปฏิบัติไว้หลายประการ เช่น ใช้กลิ่นบ้าง ใช้คาถาบริกรรมบ้าง พิจารณากองลมบ้าง แล้วแต่จะเหมาะสมกับจารีตนิสัยของผู้ปฏิบัติ โดยตั้งจุดมุ่งหมายเพื่อให้จิตเกิดสมาธิและส่งผลให้เกิดอำนาจฤทธิ์ ซึ่งจุดมุ่งหมายของการโน้มนำให้ปฏิบัติตามว่าเพื่อให้เกิดอำนาจฤทธิ์นั้น ท้ายที่สุดของปลายทางก็คือการสั่งสอนให้ผู้นั้นรู้จักการปฏิบัติสมาธิอันเป็นหนทางหนึ่งที่จะขึ้นให้เกิดการหลุดพ้น

แต่สิ่งที่สำคัญคือการได้ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยคือ การสั่งสอนให้คนที่นับถือมีใจ ผักเฝ่ หันมาปฏิบัติตนเป็นคนดีมีศีลธรรม ประจำใจ ซึ่งเหมือนการบังคับให้ปฏิบัติศีลธรรมโดยใช้เป้าหมายความสนใจเป็นกรอบให้ปฏิบัติตาม ซึ่งผู้นั้นก็ไม่ทราบว่ามันถูกกรอบ บังคับให้ปฏิบัติตาม ทำให้ผู้ปฏิบัติไม่เกิดความอึดอัด เบื่อหน่าย เมื่อผู้นั้นปฏิบัติตามนานวัน

เข้าก็จะกลายเป็นความเคียดชัง เป็นนิสัยที่ติดตัวความดีงามแห่งศีลธรรมจะซึมซับเข้าสู่กมลสันดานของผู้คนตลอดไป พระสงฆ์ก็มีหน้าที่จะบริหารศรัทธาให้ประชาชนเข้าใจและหันมารักษาศีลเจริญภาวนาโดยอาศัยวัตถุมงคลเหล่านั้นเป็นตัวเชื่อม

พระสงฆ์กับงานสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ที่จำเป็นต้องปลูกเสก

การพุทธภิเษกเป็นศูนย์รวมของกิจกรรมที่สร้างศรัทธาของประชาชนไม่ว่าจะเป็นการบ้านเมืองสังคมหรือประชาชนเป็นการบอกเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวัดเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ซึ่งพระสงฆ์มีหน้าที่ที่จะอธิบายให้ความรู้ในเรื่องของเทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา รวมถึงการอธิบายถึงสมาธิจิตที่ควรทำในเมื่อเรานำพระที่ได้รับอธิษฐานจิตจากพระเกจิอาจารย์ไปใช้ซึ่งเหล่านี้รวมถึงเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสังคมไทยมาตลอดถือว่าเป็นการอนุเคราะห์แก่สังคมแก่ประชาชนเป็นการบริหารความเชื่อให้มีความมั่นคงในพระรัตนตรัยรวมถึงการสร้างวัดที่ส่งผลต่อการนำไปปัจจัยมาใช้ในการสร้างศาสนสถานต่างๆ แต่กระนั้นพระสงฆ์เองก็ควรที่จะสอนประชาชนไม่ให้หลงมกมายมากนัก ควรที่จะสอนให้เข้ากับหลักธรรมคือ ละชั่ว ทำดี ทำใจของตนให้ผ่องใสจะถือว่าเป็นประโยชน์ต่อการนึกถึงพระรัตนตรัยอย่างแท้จริง ซึ่งปัจจุบันในด้านสาธารณสงเคราะห์ พระสงฆ์ก็ได้ทำเป็นอย่างมากโดยเฉพาะในสถานการณ์ปกติวิธีใหม่มีการแพร่ระบาดไวรัส covid-19 ขึ้นพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการบริหารสังคมแล้วก็ช่วยเป็นกำแพงหลังรองรับประชาชนที่เดือดร้อนไม่ว่าจะเป็นการเผาศพในวัดการแจกสิ่งของแก่บุคคลผู้ติดไวรัส covid-19 หรือสิ่งต่างๆที่อำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชน พระสงฆ์ถือว่าเป็นผู้ที่เสียสละ เป็นศูนย์กลางต่อศรัทธาของประชาชน เพราะฉะนั้นแล้ว ในมิติของการสาธารณสงเคราะห์โดยมีการพุทธภิเษกสามารถสร้างงาน สร้างศรัทธา สร้างทุนเพื่อต่อยอด ต่อการสร้างศาสนสถานต่อกิจการพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นพิธีกรรมหรือกิจกรรมหนึ่งที่พระสงฆ์ได้บริหารจัดการให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยเพื่อให้บ้านเมืองสังคมประเทศชาติอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข

สรุป

การพุทธภิเษก เป็นการผสมผสานระหว่างศาสนาพุทธรวมกับศาสนาพราหมณ์ซึ่งเชื่อในเรื่องของการปลูกเสกหรือการรดน้ำพระพุทธรูปเป็นการเชื่อว่าอัญเชิญพระพุทธเจ้ามาประทับในสิ่งที่เป็นวัตถุนั้นๆเพื่อให้เกิดความน่าศรัทธาเลื่อมใสและป้องกันภูติผีปีศาจได้ ผู้เขียนขอยกตัวอย่างในเรื่องของวัตถุมงคลโดยเฉพาะในเรื่องของเมตตามหานิยมซึ่งเป็นสิ่งที่พ่อค้าแม่ค้าหรือประชาชนทั่วไปสนใจและอยากได้ ในประเทศไทยของเราตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้มีพระเกจิอาจารย์ที่ปลูกเสกแล้ว เช่น หลวงปู่ทิม วัดพระขาว อยุธยา หลวงพ่อรวย วัดตะโก หลวงพ่อคุณวัดบ้านไร่ สามารถสร้างวัดสร้างศาสนวัตถุสร้างศาสนสถาน

ภายในวัดทำให้พุทธศาสนายู่อึดมั่นคงมากมายตั้งแต่สมัยอดีตจะเห็นได้ว่าพระในสมัยก่อนท่านก็มีการปลูกเสกมีการใช้อธิฤทธิ์ บุญฤทธิ์อยู่พอสมควรในส่วนของการจัดสร้างวัตถุมงคลและมีพิธีพุทธาภิเษกขึ้นมาในแต่ละแห่งนั้นล้วนแต่มีวัตถุประสงค์ที่ไม่แตกต่างกันมากนัก ส่วนใหญ่ เป็นการจัดขึ้นเพื่อระดมทุนในการสร้างสาธารณประโยชน์หรือบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุที่ชำรุดทรุดโทรมไป ซึ่งการสร้างวัตถุมงคลและการจัดให้มีพิธีการพุทธาภิเษกนั้นก็เพื่อเป็นจุดที่ดึงดูดความสนใจของพุทธศาสนิกชนและผู้สนใจในเรื่องของวัตถุมงคลเพื่อนำไปบูชาสักการะ และถือว่าตนเองได้มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือบริจาคเพื่อสมทบทุนสร้างและพัฒนาทางด้านศาสนวัตถุและสาธารณประโยชน์ต่างๆด้วย ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งที่ได้รับการนิยมาตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน อย่างเช่น กรณีของหลวงพ่อกุณ ปริสุทโธ แห่งวัดบ้านไร่ ท่านก็ได้นำปัจจัยรายได้จากการสร้างวัตถุมงคล พระเครื่อง และจัดพิธีพุทธาภิเษกแต่ละครั้งนำมาสร้างและพัฒนาวัตถุมงคลและสนับสนุนโครงการต่างๆทั้งของรัฐ และเอกชน และยังได้ช่วยเหลือไปยังวัดที่ขาดแคลนปัจจัย 4 ซึ่งอยู่ในถิ่นทุรกันดาร

โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการบริหารสังคมแล้วก็ช่วยเป็นกำแพงหลังรองรับประชาชนที่เดือดร้อน ไม่ว่าจะเป็นการเผาศพในวัดการแจกสิ่งของแก่บุคคลผู้ติดเชื้อ covid-19 หรือสิ่งต่างๆที่อำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชน พระสงฆ์ถือว่าเป็นผู้ที่เสียสละ เป็นศูนย์กลางต่อศรัทธาของประชาชน เพราะฉะนั้นแล้ว ในมิติของการสาธารณสงเคราะห์โดยมีการพุทธาภิเษกสามารถสร้างงาน สร้างศรัทธา สร้างทุนเพื่อต่อยอด ต่อการสร้างศาสนสถานต่อกิจการพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นพิธีกรรมหรือกิจกรรมหนึ่งที่พระสงฆ์ได้บริหารจัดการให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยเพื่อให้บ้านเมืองสังคมประเทศชาติอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข

เอกสารอ้างอิง

- คึกฤทธิ์ ปราโมช. (2548). *พระพุทธศาสนากับคึกฤทธิ์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า 2000.
- เทพย์ สาริกบุตร. (2528). *พุทธาภิเษกพิธีฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร.
- พระญาณวโรดม. (2538). *ศาสนาต่างๆ* (พิมพ์ครั้งที่ 5). เชียงใหม่ : สภาการศึกษาหมามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (บาลี)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ไทย)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2539). *ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. (2554). *เจ็ดตำนานพุทธมนต์และสิบสองตำนานพุทธมนต์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. (2529). *น้ำบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2548). *วัฒนธรรมในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัทธรรมดาเพลส.